

۱-۲ حالت های ماده

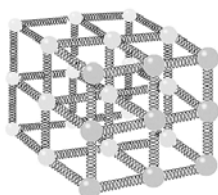
مواد از ذره های ریزی به نام اتم یا مولکول ساخته شده اند. اندازه اتم ها حدود یک تا چند انگستروم ($1\text{Å} = 10^{-10}\text{m}$) است و اندازه مولکول ها بستگی به این دارد که از چند اتم ساخته شده باشند. اندازه برخی از درشت مولکول ها مانند بسیار ها (پلیمرها) می تواند تا ۱۰۰۰ انگستروم نیز باشد. ذره های سازنده مواد همواره در حرکت اند و به یکدیگر نیرو وارد می کنند. حالت ماده به چگونگی حرکت ذره ها و اندازه نیروی بین آنها بستگی دارد.

جامد: جسم جامد حجم و شکل معینی دارد. ذرات جسم جامد به سبب نیروهای الکتریکی کنار هم هستند و در مکان های معینی کنار هم قرار دارند و اطراف این مکان ها نوسان های بسیار کوچکی دارند. جامدها دو دسته هستند: ۱- جامد بلورین ۲- جامد بی شکل (آمورف)

مایع: مولکول های مایع نظم و تقارن جامدهای بلورین را ندارند و به صورت نامنظم و نزدیک به هم قرار گرفته اند. مایع به راحتی جاری می شود و به شکل ظرف خودش در می آید. فاصله ذرات سازنده مایع و جامد تقریباً یکسان و در حدود یک انگستروم است.

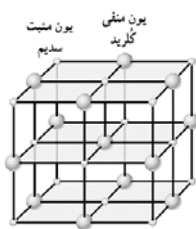
گاز: ماده ای است که شکل مشخصی ندارد. اتم ها و مولکول های آن آزادانه و با تندی بسیار زیاد به اطراف حرکت و با یکدیگر و با دیواره های ظرفی که در آن قرار دارند، بر خورد می کنند. فاصله میانگین مولکول های گاز در مقایسه با اندازه آنها خیلی بیشتر است. مثلاً اندازه مولکول های هوا بین ۱ تا ۳ انگستروم است، در حالیکه فاصله میانگین آنها در شرایط معمولی در حدود ۳۵ انگستروم است.

پلازما: اغلب در دماهای خیلی بالا به وجود می آید. ماده درون ستارگان، بیشتر فضای بین ستاره ای، آذرخش، شفق های قطبی، آتش و ماده داخل لوله تابان لامپ های مهتابی از پلازما تشکیل شده اند. در حالت پلازما، ماده شامل الکترون های آزاد، یون ها و اتم های خنثی است.

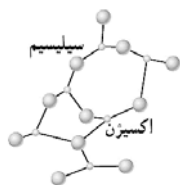
مدلی از ساختار یک جامد که از میلیاردها میلیارد پخش، مانند این تشکیل شده است.

✓ **جسم جامد با گرفتن گرما منبسط می شود و شکل خود را حفظ می کند.** وقتی جامدی مانند یک تکه آهن، گرما می گیرد، محدوده و دامنه نوسان هایی که اتم های جامد داشته اند بیشتر می شود و جسم جامد منبسط می شود. برای درک بهتر معمولاً مدلی مطابق شکل مقابل ارائه می دهند و فرض می کنند که ذرات آن توسط فنرهایی به یکدیگر متصل اند. اگر این ذرات نسبت به وضعیت تعادل به هم نزدیکتر یا از هم دور تر شوند، نیروی کشسانی بین فنرها، آنها را به وضعیت تعادل بازمی گرداند و جسم جامد شکل و اندازه اولیه اش را حفظ می کند.

یون منفی
کریستال
یون مثبت
سولفید

جامدهای بلورین: اتم های برخی از جامد ها در طرح های منظمی کنار هم قرار گرفته و جسم جامد در یک الگوی سه بعدی تکرار شونده از این واحدهای منظم، ساخته می شوند. به این جامدها، جامد بلورین می گویند. فلزها، نمک ها، الماس، یخ و بیشتر مواد معدنی جزو جامد های بلورین اند. وقتی مایعی را به آهستگی سرد کنیم، اغلب جامد های بلورین تشکیل می شود. در این فرایند سردسازی آرام، ذرات سازنده مایع فرصت کافی دارند تا در طرح های منظم خود را مرتب کنند.

سیلیسیم
اکسیژن

جامدهای بی شکل (آمورف): ذرات سازنده جامدهای بی شکل، بر خلاف جامدهای بلورین، در طرح های منظمی کنار هم قرار ندارند. وقتی مایعی به سرعت سرد شود، معمولاً جامد بی شکل به وجود می آید. در این سرد سازی سریع، ذرات فرصت کافی ندارند تا در طرحی منظم، مرتب شوند. بنابراین در طرح نامنظمی که در حالت مایع داشتند، باقی می مانند. شیشه مثالی از یک جامد بی شکل است.

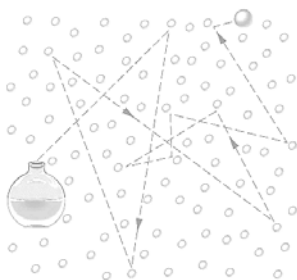
پدیده پخش در مایعات: اگر مقداری نمک را در یک لیوان آب بریزیم، پس از مدتی آب، شور می شود. اگر چند قطره جوهر را به آب درون لیوانی اضافه کنیم به تدریج رنگ آب تغییر می کند. به این پدیده ها، پخش ذرات نمک و جوهر در آب می گویند.

دلیل پدیده پخش در مایعات: به دلیل حرکت نامنظم و کاتوره ای (تصادفی) مولکول های آب و برخورد آنها با ذرات سازنده نمک و جوهر این گونه مواد در آب پخش می شوند.

مثال: آزمایشی طراحی کنید که نشان دهد فاصله مولکولها در گازها بیشتر از مایعات است؟ (کتاب درسی)

پاسخ: یک سرنگ اختیار می کنیم، پیستون آن را می کشیم تا هوا وارد سرنگ شود. دهانه خروجی سرنگ را مسدود می کنیم و پیستون را حرکت می دهیم تا هوای درون آن متراکم شود. بار دیگر همین آزمایش را با آب انجام می دهیم. هوای درون سرنگ را خالی می کنیم و سپس آن را تا نیمه پر از آب می کنیم. با مسدود کردن انتهای سرنگ، سعی در متراکم کردن مایع درون آن می کنیم. مشاهده می شود در حالی که سرنگ از هوا پر شده بود، با حرکت پیستون می توانستیم هوا را بسیار فشرده کنیم، ولی وقتی با آب پر شده بود عملاً نمی توان آن را متراکم کرد. که نشان می دهد فاصله بین مولکولهای گاز بیشتر از مایع است و مولکولها می توانند در حالت گاز به یکدیگر نزدیک تر شوند.

پدیده پخش در گازها: وقتی در شیشه عطری را در گوشه ای از اتاق باز می کنید، پس از چند ثانیه ذرات عطر در همه جای اتاق پخش و بوی آن حس می شود. این رخ داد نشان می دهد که پدیده پخش در گازها نیز اتفاق می افتد.

دلیل پدیده پخش در گازها: ذرات هوا که با تندی بسیار زیادی در حرکت اند، (در دمای اتاق حدود $500 \frac{m}{s}$ است). با برخورد به مولکول های عطر، سبب می شوند که مولکول های عطر در مدت چند ثانیه از یک سوی اتاق به سوی دیگر اتاق پراکنده شوند.

✓ از آنجا که تندی میانگین مولکول های مایع در مقایسه با تندی میانگین ذرات هوا بسیار اندک است و به عبارتی تنها روی هم می لغزند، پدیده پخش در گازها سریع تر از مایع انجام می شود.

تمرین ۱

۱- در هر مورد ویژگی های حالت ماده را بیان کنید.

الف) جامد:

ب) مایع:

پ) گاز:

ت) پلاسما:

۲- توضیح دهید چرا با دادن گرما به یک قطعه فلزی آن قطعه منبسط می شود و شکل خود را حفظ می کند؟

۳- جامد بلورین را تعریف کنید. چگونگی تشکیل آن را توضیح دهید و چند جامد بلورین مثال بزنید.

۴- جامد بی شکل (آمورف) را تعریف کنید. چگونگی تشکیل آن را توضیح دهید و یک مثال از جامد بی شکل بزنید.

۵- پدیده پخش در مایعات را با ذکر یک مثال توضیح دهید و علت آن را بیان کنید.

۶- با انجام آزمایشی نشان دهید که گازها نسبت به مایعات بسیار تراکم پذیرترند.

۷- توضیح دهید چرا پدیده پخش در گازها سریع تر از مایع ها انجام می شود؟

۸- وقتی در شیشه عطری را در گوشه ای از اتاق باز می کنید، پس از چند ثانیه ذرات عطر در همه جای اتاق پخش و بوی آن حس می شود. علت این پدیده را توضیح دهید و با رسم یک شکل ساده این پدیده را نشان دهید.

۹- جای خالی را با عبارت مناسب تکمیل کنید.

الف) اندازه اتم ها حدود یک تا چند ... است. (نانو متر-انگسترم)

ب) ... (حالت ماده-اندازه مولکول ها) به چگونگی حرکت ذره های ماده و اندازه نیروی بین آنها بستگی دارد.

پ) حالت چهارم ماده ... (بسیار-پلازما) نامیده می شود و معمولاً در دماهای ... (بالا-پایین) به وجود می آید.

ت) اتم های ... (جامد-مایع) در مکان های مشخصی نسبت به یکدیگر قرار دارند و حول این مکان ها نوسان های کوچکی دارند.

ث) جامد های ... (بلورین-بی شکل) از سرد کردن سریع مایع به دست می آیند.

ج) اتم های جامد های ... (بلورین-بی شکل) در طرح های منظمی کنار هم قرار می گیرند.

چ) دلیل پخش ذرات نمک یا جوهر در آب حرکت کاتوره ای ... (مولکول های آب-مولکول های نمک یا جوهر) است.

ح) فاصله میانگین مولکول های هوا در حدود ... (۱ تا ۳-۳۵) انگستروم است.

۱۰- آزمایشی طراحی کنید که به وسیله آن بتوانیم اندازه تقریبی مولکول های روغن را اندازه گیری کنیم؟

۱۱- اهمیت پدیده پخش در جو زمین، برای حیات روی کره زمین را توضیح دهید. (کتاب درسی)

۱۲- علت پدیده های زیر را بیان کنید.

الف) لیوانی را که پر از آب است، کج می کنیم و آب به راحتی از آن می ریزد.

ب) لیوان آب را کج می کنیم و سطح آب افقی می ماند.

پ) قطره جوهر را در آب می اندازیم و همه آب رنگ جوهر را می گیرد.

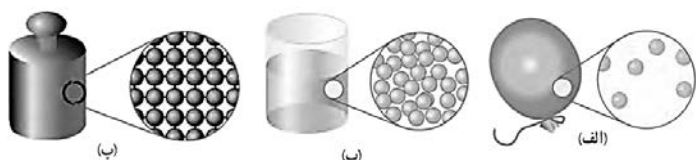
ت) بوی عطری که از یک شیشه عطر منتشر می شود، همه اتاق را فرا می گیرد.

۱۳- صنعتگران قلم زن، چگونه از شل و سفت شدن قیر کمک می گیرند تا بدون سوراخ شدن فلز، بر روی آن نقش و نگارهای متنوعی ایجاد کنند؟ (کتاب درسی)

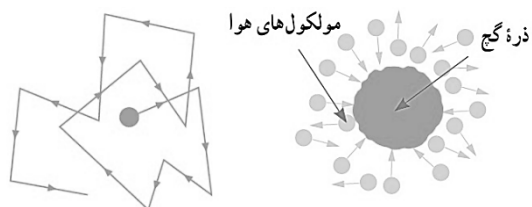
پاسخ: برای قلم زنی نخست داخل یا زیر ظرف یا سینی مورد نظر را که معمولاً از جنس نقره یا طلا است از محلول قیر و گچ پُر می کنند تا سروصدای قلم کمتر به گوش برسد و همچنین مانع از سوراخ شدن ظرف در حین کار شود. سپس نقش مورد نظر را روی ظرف رسم کرده و قلم مناسب را انتخاب کرده و روی سطح ظرف قرار می دهند و با چکش بر انتهای قلم می کوبند تا شیارها و نقش ها با تغییر شدت ضربه روی ظرف ایجاد شوند. به منظور جدا کردن قیر از بوم های فلزی تخت، قیر را سرد می کنند و می شکنند. اما در بوم های مدور و گلدانی شکل، قیر را حرارت می دهند و جدا می کنند.

۱۴- دریافت خود را از شکل های مقابل بر اساس

مفاهیمی که از سه حالت معمول ماده فراگرفته اید بیان کنید. (کتاب درسی)

۱۵- توضیح دهید از سه حالت مختلف ماده در چه بخش هایی از یک دوچرخه به چه دلیلی استفاده شده است؟ (کتاب درسی)

۱۶- هنگام پاک کردن تخته سیاه، ذرات گچ به طور نامنظم در هوای اطراف پراکنده شده و حرکت می کنند. این حرکت نامنظم ذرات گچ، مطابق شکل روبه رو مدل سازی شده است. الف) چه عاملی باعث حرکت نامنظم ذره های گچ می شود؟ ب) مولکول های هوا بسیار کوچک تر و و سبک تر از ذره های گچ هستند و توسط میکروسکوپ هم دیده نمی شوند. توضیح دهید چگونه این تجربه ساده، شاهدی بر وجود مولکول های هواست. (کتاب درسی)

۱۷- یک بادکنک پر از باد، حتی اگر دهانه آن نیز کاملاً بسته شده باشد، باز هم رفته رفته کم باد می شود. (کتاب درسی)

۲-۲ نیروهای بین مولکولی

متراکم کردن آب درون سرنگ عملاً امکان پذیر نیست. برای توجیه پدیده هایی مشابه این، باید به نیروهای بین مولکولی در یک مایع توجه کنیم.

✓ نیروهای بین مولکولی کوتاه بُرد هستند، یعنی وقتی فاصله بین مولکول ها چند برابر فاصله بین مولکولی شود، نیروهای بین مولکولی بسیار کوچک و عملاً صفر خواهند شد.

تأثیر فاصله بین مولکولی در جاذبه یا دافعه بودن نیروهای بین مولکولی

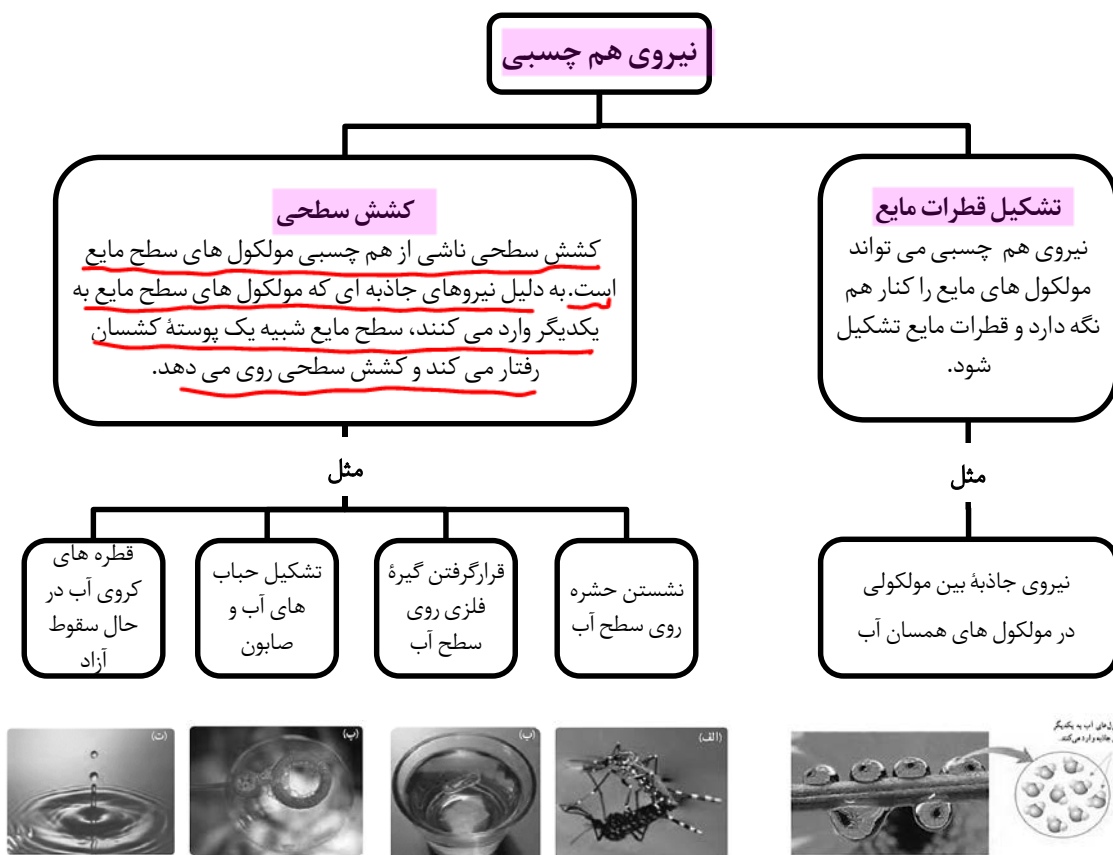
نیروهای بین مولکولی در فواصل کم (در مقایسه با فاصله بین مولکولی) دافعه و در فواصل کمی بیشتر (در مقایسه با فاصله بین مولکولی) جاذبه هستند.

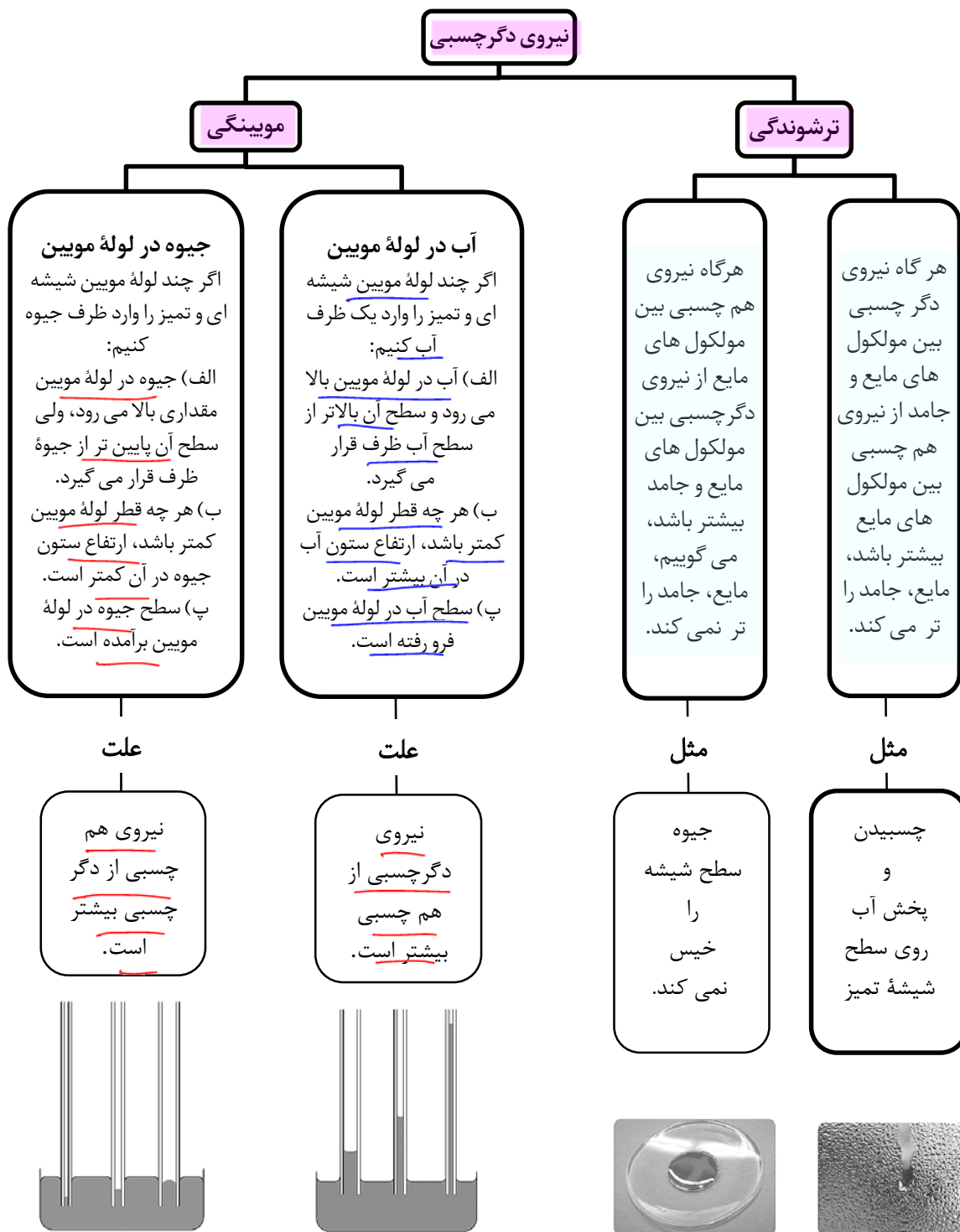
جاذبه یا دافعه بودن نیروی بین مولکولی در مایع

وقتی سعی می کنیم فاصله بین مولکول های مایع را کم کنیم نیروی دافعه بزرگی بین آنها ظاهر می شود که از تراکم پذیری مایع جلوگیری می کند. وقتی فاصله بین مولکول های مایع را کمی زیاد کنیم، نیروی جاذبه بین آنها ظاهر می شود. این جاذبه در قطره آب آویزان از شاخه درخت دیده می شود.

نیروهای هم چسبی و دگر چسبی

نیروی جاذبه بین مولکول های همسان را نیروی هم چسبی و نیروی جاذبه بین مولکول های ناهمسان را نیروی دگر چسبی می نامند. هر یک از نیروهای هم چسبی و دگر چسبی اثرات جالبی دارند که در نمودارهای بعدی بیان شده اند.

- ✓ با کشش سطحی می توان توضیح داد که چرا قطره هایی که آزادانه سقوط می کنند تقریباً کروی اند. به ازای حجمی معین، کره نسبت به هر شکل هندسی دیگری، کوچکترین مساحت سطح را دارد. سطح قطره ای که آزادانه سقوط می کند مانند یک پوسته کشیده شده، تمایل به کمینه کردن مساحتش دارد بنابراین به صورت یک قطره کروی سقوط می کند.
- ✓ لوله هایی که قطر داخلی آنها حدود یک دهم میلی متر باشد، معمولاً لوله موبین نامیده می شوند. واژه موبین به معنی «مو مانند» است.
- ✓ جیوه روی سطح شیشه به صورت قطره در می آید. اگر قطره کوچک باشد به شکل کره نزدیکتر است، ولی هر چه قطره بزرگ تر باشد نیروی گرانش زمین، آن را تخت تر می کند.

جیوه موبین

✓ اثر موینگی در لوله های با قطر داخلی بزرگ تر از لوله های موین نیز قابل مشاهده است. (شکل های زیر)

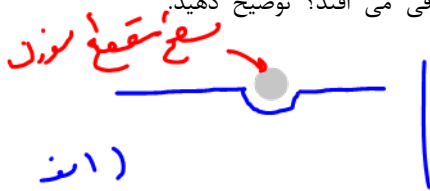

✓ توانایی حوله در جذب آب، با کشیدن آن به داخل مجراهای باریکی که بین تار و پود پارچه وجود دارند و توانایی خاک در کشیدن آب به داخل منافذی که بین ذرات کوچک و به هم فشرده آن وجود دارند، از نمونه های متداول موینگی هستند.

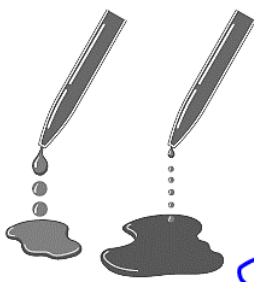
مثال: وقتی شیشه می شکند با نزدیک کردن قطعه های آن به هم نمی توان اجزای شیشه را دوباره به هم چسباند؛ ولی اگر قطعه های شیشه را آن قدر گرم کنیم که نرم شوند می توان آنها را به هم چسباند. این پدیده ها را با توجه به کوتاه برد بودن نیروهای بین مولکولی توجیه کنید. (کتاب درسی)

پاسخ: نیروهای بین مولکولی کوتاه برد هستند، وقتی قطعه های یک شیشه شکسته را به هم نزدیک می کنیم همچنان فاصله بین مولکول های قسمت شکسته شده مربوط به هر قطعه با قطعه دیگر بسیار بیشتر از ابعاد یک مولکول شیشه است و نیروهای بین مولکولی در این فاصله عمل نمی کنند. با گرم کردن شیشه و نرم شدن آن، فاصله بین مولکول های مجاور دو قطعه به چند مولکول می رسد و نیروهای بین مولکولی عمل می کنند و دو قطعه به هم می چسبند.

مثال: یک سوزن ته گرد را روی سطح آب شناور می کنیم. الف) با رسم یک شکل ساده، نحوه قرار گیری این قطعه را بر روی سطح آب نشان دهید. ب) اگر یکی دو قطره مایع شوینده را به آرامی به آب درون ظرف بیفزایید، چه اتفاقی می افتد؟ توضیح دهید. (بر اساس کتاب درسی)

ب) کسب سطحی کم شد و سوزن در آب فرو می رود.

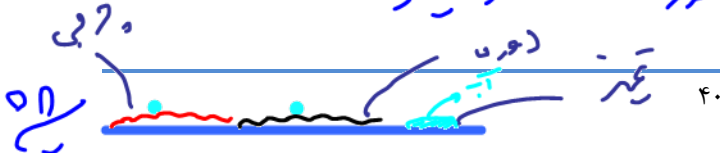

مثال: شکل مقابل خروج قطره های روغن با دمای متفاوت را از دهانه دو قطره چکان نشان می دهد. الف) توضیح دهید در کدام شکل دمای قطره های روغن کمتر است؟ ب) افزایش دما چه تأثیری بر نیروی هم چسبی مولکول های یک مایع می گذارد؟ پ) چرا هنگام شستن ظروف، افزون بر استفاده از مایع ظرف شویی، ترجیح می دهیم از آب گرم نیز استفاده کنیم؟

الف) افزایش دما هم چسبی را کاهش می دهد و اندازه حوض روغن کوچکتر می شود. پس شدت چسبندگی روغن کمتر است. ب) کاهش دما هم چسبی را افزایش می دهد، اندازه حوض روغن کوچکتر می شود و در آب فرو می رود.

مثال: الف) اگر چند قطره آب روی یک شیشه دود اندود شده توسط شعله شمع بریزیم، آنچه اتفاق می افتد را با ذکر دلیل بیان کنید. ب) اگر چند قطره آب را روی یک شیشه که سطح آن با روغن چرب شده بریزیم، آنچه اتفاق می افتد را با ذکر دلیل بیان کنید. (کتاب درسی)

بزرگی در چسبیدن آب و دوده یا مین آب و بر این نکته از بزرگی هم چسبی بین خود مولکول های آب است و آب به صورت قطره بسیار

تمرین ۲

۱۸- مفاهیم زیر را تعریف کنید.

الف) نیروی هم چسبی:

ب) کشش سطحی:

پ) نیروی دگر چسبی:

۱۹- جای خالی را با عبارت مناسب تکمیل کنید.

الف) نیروی بین مولکول های مایع در حالت های عادی به صورت ... (ربایشی-رانشی) است ولی اگر مولکول ها خیلی به هم نزدیک شوند این نیرو به صورت ... (ربایشی-رانشی) در می آیند.

ب) مایع ها ... (تراکم پذیرند-تراکم ناپذیرند) زیرا نیروی بین مولکولی در فاصله خیلی نزدیک ... (رانشی-ربایشی) است.

پ) تشکیل قطره های آب، نشان دهنده وجود نیروی ... (هم چسبی-دگر چسبی) مولکول هاست. پدیده ... (کشش سطحی-مویبگی) نیز در اثر همین نیرو مشاهده می شود.

ت) نیروی جاذبه بین مولکول های هم نوع را نیروی ... (هم چسبی-دگر چسبی) و نیروی جاذبه بین مولکول های غیر هم نوع را نیروی ... (هم چسبی-دگر چسبی) می گوئیم.

ث) خاصیت مویبگی آب در لوله مویب شیشه ای تمیز در اثر قوی تر بودن نیروی ... (هم چسبی-دگر چسبی) آب و شیشه، نسبت به نیروی ... (هم چسبی-دگر چسبی) مولکول های آب است.

ج) درون لوله مویب، سطح آب به شکل ... (فرورفته-برآمده) و از سطح آب در ظرف ... (بالا تر-پایینتر) است و هر چه لوله باریک تر باشد سطح آب در آن ... (بالا تر-پایینتر) است.

چ) درون لوله شیشه ای باریک (مویب) سطح جیوه به شکل ... (فرورفته-برآمده) و از سطح جیوه در ظرف ... (بالا تر-پایینتر) است و هر چه لوله باریک تر باشد سطح جیوه در آن ... (بالا تر-پایینتر) است.

ح) اگر به آب، مایع ظرفشویی یا صابون اضافه کنیم نیروی ... (همچسبی-دگر چسبی) بین مولکول های آن کاهش می یابد، در نتیجه قدرت نفوذ آب به منافذ لباس ها ... (بیشتر-کمتر) می شود و قدرت پاک کنندگی آب افزایش می یابد.

خ) شناور شدن سوزن بر سطح آب به دلیل ... (کشش سطحی-تفاوت چگالی) است و قرار گرفتن یک کشتی، بر روی آب به این دلیل است که چگالی کشتی از چگالی آب ... (بیشتر-کمتر) است.

د) نیروهای بین مولکولی ... (کوتاه برد-بلند برد) هستند، یعنی وقتی فاصله مولکول ها چند برابر فاصله بین مولکولی می شود، نیروهای بین مولکولی بسیار ... (قوی-ضعیف) می شود.

ذ) در آوندهای گیاهان، آب و مواد غذایی بر اساس خاصیت ... (مویبگی-کشش سطحی) بالا می روند.

ر) وقتی سطح شیشه چرب شود، آب روی آن به صورت ... (پخش شده-قطره) در می آید، زیرا نیروی دگر چسبی ... (بیشتر-کمتر) از نیروی هم چسبی می شود.

۲۰- در هر مورد توضیح کوتاهی بر اساس نیروهای بین مولکولی بیان کنید.

الف) کروی بودن قطرات باران:

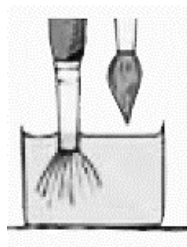
ب) اثر دما بر اندازه قطره های روغن:

۲۱- توضیح دهید اگر مقدار بیشتری از لوله مویب درون مایع قرار گیرد، در ارتفاع مایع درون لوله چه تغییری ایجاد می شود؟

۲۲- آزمایشی طراحی کنید که در آن سطح آب داخل لوله موئین برآمده باشد و ارتفاع آب درون لوله موئین پایین تر از سطح آب درون ظرف باشد.

۲۳- تحقیق کنید در معماری سنتی ایران به جای قیراندود کردن، چگونه از نفوذ آب به داخل سازه ها جلوگیری می کردند؟ (کتاب درسی)

پاسخ: با ترکیبی از خاک رس و آهک، گلی سفت می ساختند و آن را چند روز ورز می دادند. از این گل که **ساروج** نامیده می شد برای ساخت بناهایی که در معرض آب بودند استفاده می کردند.

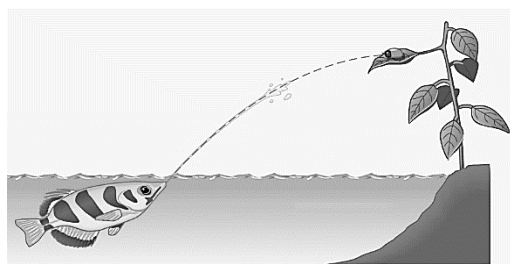
۲۴- توضیح دهید چرا وقتی قلم موئی را از آب بیرون می کشیم، موهای آن به هم می چسبند؟ (کتاب درسی)

پاسخ: وقتی قلم مو را از آب بیرون می کشیم، نیروی هم چسبی مولکول های آب سبب می شود تا لایه ای از آب در اطراف موهای قلم تشکیل شود و موهای قلم به یکدیگر بچسبند.

۲۵- الف) شکل مقابل دو لوله موئین هم جنس را نشان می دهد که درون مایعی قرار دارند. چرا ارتفاع مایع درون لوله b از لوله دیگر کمتر است؟ ب) با توجه به شکل، نیروی هم چسبی مایع را با نیروی دگرچسبی مایع و لوله های موئین مقایسه کنید. (کتاب درسی)

۲۶- چرا بادهای نسبتاً ضعیف قادرند توده های بزرگی از ریزگردها را به حرکت درآورند، در حالی که توفان های شدید دریایی تنها مقدار اندکی آب را به صورت قطره های ریز به طرف بالا می پاشند؟ (کتاب درسی)

۲۷- نوعی ماهی به نام ماهی کمان گیر با جمع کردن آب در دهان خود و پرتاب آن به سوی حشراتی که در بیرون از آب، روی گیاهان نشست هاند، آنها را شکار می کند و می خورد. کدام ویژگی فیزیکی آب این امکان را به ماهی کمان گیر برای شکار می دهد؟ (کتاب درسی)

۲۸- چه تعداد از موارد زیر، نمونه هایی از وجود کشش سطحی در آب هستند؟

الف) کروی بودن قطره های آب در سقوط آزاد

ب) تشکیل حباب های آب و صابون

پ) تر شدن سطح شیشه تمیز توسط آب

ت) قرار گرفتن گیره فلزی روی سطح آب

ث) بالا رفتن آب در لوله موئین

۵ (۴)

۴ (۳)

۳ (۲)

۲ (۱)